

58 – 41

časopis současnost

kulturně historická revue

2 | 2008
ročník
cena 66 Kč

dějiny

Francouzská místa paměti

Spojenci, inspirátoři i hostitelé

- Politická karikatura v denním tisku na počátku roku 1948
- Odkrývání středověkého Novgorodu
Rozhovor s V. L. Janinem
- Hrdina v červené košili
Giuseppe Garibaldi a jeho mýtus

- Opravdová láska k Francii
Francouzský institut v Praze
- Snídaně s Mitterandem
Disidenti a západoevropští státníci
- Případ Derrida
Francouzi na bytových seminářích 80. let

Francouzi v Sudetech

Zapomenutá kapitola česko-francouzských vztahů

Poněkud paradoxně jsou to právě Sudety, které lze považovat za důležité místo paměti česko-francouzských vztahů. Za druhé světové války zde bylo internováno několik desítek tisíc Francouzů, z nichž někteří bránili svou zemi v květnu 1940 v prvních bojových liniích.

Doubavka
OLŠÁKOVÁ

V podstatě neexistovalo město či vesnice, kde by nebyla umístěna skupina Francouzů.

Jen málokdy měla župa Sudety tak daleko k národnostně homogennímu prostředí jako v době, kdy by to bylo logické – za druhé světové války.

V letech 1940–1945 bylo v Sudetech dlouhodoběji zadržováno téměř čtvrt milionu obyvatel jiné než německé národnosti. Jednalo se o válečné zajatce, pracovní nasazené, osoby vyškrtnuté ve svých domovech z tzv. Volkstlistů, tábory francouzské mládeže atd. Pro dějiny viděné shora jako by oněch asi 35 000 Francouzů, což je po přechodu napoleonských vojsk druhý nejvyšší počet příslušníků francouzského národa na našem území, ani neexistovalo. O tom, jak silně zážitky si však tito Francouzi odnesli, svědčí vlna memoárové literatury, která se ve Francii zvedla v 80. letech 20. století. Fernand Rambion, jeden z internovaných, dokonce označil Sudety za *tavící kotol* druhé světové války.

Francouze v Sudetech lze rozdělit do čtyř základních skupin: nejpočetnější skupinu tvořili váleční zajatci, dále pracovní nasazení, Alsasané a Lotrinci určené k „převýchově“ a nakonec Francouzi z tzv. táborů francouzské mládeže.

VÁLEČNÍ ZAJATCI

Celkový počet válečných zajatců v Sudetech se v letech 1940–1944 pohyboval mezi 36–48 000 osobami. V roce 1941 tvořili absolutní většinu Sověti (17 685 osob), na druhém místě se však umístili právě Francouzi (14 522 osob), po nichž pak s velkým odstupem následovali Italové (6836), Britové (6023 osob), Srbové (1351 osob), Belgičané (470 osob) a další (1579 osob). O dva roky později však dosáhl počet zajatých Francouzů 20 041. Jednalo se především o ty francouzské válečné zajatce, kteří se podíleli na realizaci plánu *Dyle*, tj. plánu obrany Francie při vojenských operacích na území napadené Belgie a Nizozemí. Ty probíhaly v květnových dnech roku 1940. Na to, kde byli zajati tito Francouzi, nikdy nezapomněli a v průběhu internace dávali svým belgickým spoluzajatcům najevo, že nebyt Belgičanů a zrady belgického panovníka, mohla se Francie ubránit. To vyvolávalo řevnivost, v jejímž důsledku bývali Belgičané, jako početně slabší skupina zajatců, zpravidla přemístěni jinam.

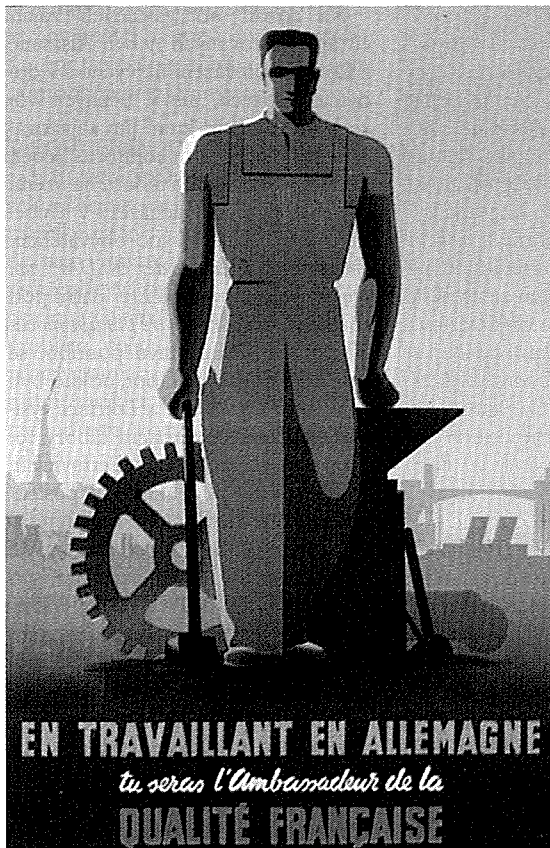
Francouzští váleční zajatci byli v Čechách internováni na více než 230 místech, na území Moravy a Slezska bylo těchto míst pouze 27. Internáční tábory existovaly dvojího druhu. Ihned po zajetí procházeli všichni váleční zajatci „přechovými tábory“ (*Durchgangslager – Dulag*), kde byli rozděleni. Důstojníci poté putovali do táborů pro důstojníky (*Offizierlager – Oflag*), vojáci byli posíláni do běžných táborů pro válečné zajatce (*Stammlager für Kriegsgefangenen – Stalag*). Přímo na území sudetské župy se nacházely dva stalažy – *Stammlager IV C Wistritz* (Bys-

třice) u Teplic a *Stammlager VIII B Teschen* (Těšín) – a čtyři oflagy: *Oflag VIII E Jánské Koupele*, *VIII G Vidnava*, *VIII H/H Horní Dlouhá Loučka* a *VIII H/Z Sovinec*. Hned za hranicemi sudetské župy však fungoval tábor pro elitní válečné francouzské zajatce, kteří padli do zajetí na počátku válečných operací na území Francie. V Königsteinu bylo internováno asi sto generálů a admirálů a stejný počet mužstva. Mimo jiné sem byl převezen také generál Henri Giraud, pozdější velký rival generála de Gaulla, kterému se jako jedinému podařilo z této „saské Bastilly“ po dvou letech utéci.

Přestože měli francouzští váleční zajatci mnohem lepší životní podmínky nežli východoevropsští, pokoušeli se svou situaci změnit. Měli dvě možnosti: první byla změna ze statusu válečného zajatce na civilního dělníka, tou druhou byl útek. První možností využilo v Sudetech necelých pět tisíc francouzských zajatců. Fakticky byla změna statusu z válečného zajatce na dělníka ekonomicky výhodná. Na rozdíl od běžného kapesného si dělníci vydělali dostatek peněz k tomu, aby mohli část výdělku posílat zpět domů. Někteří, kteří této výhodné nabídky využili, však později litovali. Dne 12. prosince 1944 si válečný zajatec Fernand Rambion internovaný v Šindelově zapsal do svého deníku: *Jsmo konsternováni. Francie nás odsoudila. De Gaulle a jeho vláda proti nám přijala opatření a sankce. V jejich očích jsme se my, francouzští váleční zajatci, provinili tím, že jsme se stali civilními pracovníky. Budeme na tom stejně jako ti francouzští dělníci, kteří odešli do Německa dobrovolně.* Francouzi, kteří přistoupili na tuto nabídku, museli odevzdat své uniformy a místo nich dostali civilní šaty. Ti, kteří trvali na svém, nosili na pravém rameni kosočtverec ve francouzských národních barvách a nadále se na ně vztahovaly mezinárodní konvence o válečných zajatcích.

Útěky nebyly výjimkou, šance na úspěch však byla malá. V roce 1943

- LITERATURA**
R. Bubeníčková – L. Kubátová – I. Malá, *Tábory utrpení a smrti*, Praha 1969; J. Pecka, *Váleční zajatci na území Protektorátu Čechy a Morava*, Praha 1995; V. Kural – Z. Radvanovský a kol., „Sudety“ pod hákovým křížem, Ústí nad Labem 2002; J.-J. Fonde, *L'Arche de Lumière. Les évadés d'Oberlangendorf*, Paris 1985; R. Dufour, *Captivité et évasions au pays des Sudètes*, Besançon 1982; F. Rambion, *Dans le creuset sudète – De Karlsbad à Karlovy Vary. Choses vues*, Besançon 1990; L. Sidot, *L'identité française dans la Lorraine annexée et nazifiée. Une logique de l'être*, Gourdon 1995.

bylo dopadeno 67 % zajatců pokoušejících se o útek. Shodou okolností to byli právě Francouzi, kteří utíkali ve větších skupinách, průměrně čítala taková skupina asi devět osob. Ještě jedno specifikum měly francouzské útky: Francouzi internovaní na Moravě a ve Slezsku neutíkali, jak by se mohlo zdát, na západ, ale na východ, do Budapešti. To je třeba případ Rogera Vatinellea a René Bertranda a jejich útěku z Horní Dlouhé Louky na Moravě, kde byl jeden z největších internačních táborů francouzských válečných zajatců. Oba muži, kteří se po druhé světové válce proslavili v bojích v Indočíně, se rozhodli dostat za každou cenu do Budapešti, což bylo nejbližší město, kde sídlil francouzský konzul, který by jim zajistil ochranu. Útek se jim sice podařil, do metropole se však nedostali. Skončili v internačním táboře v Humenném, kde se nacházelo asi sto padesát Francouzů stejného osudu jako naši dva hrdinové. Ti, kterým se podařilo odsud utéci, se účastnili Slovenského národního povstání. Strečno je ostatně jediným místem ve střední Evropě, kde se nachází pomník francouzským party-

zánům. Další váleční zajatci se vyznamenali i v osvobozeneckých bojích v roce 1945 na území Čech: v Dolním Jiřetíně byl v květnu 1945 zastřelen francouzský zajatec Henri Normand v okamžiku, kdy na těžní věž dolu Humboldt II vztyčoval československou vlajku.

NUCENĚ NASAZENÍ

V říjnu roku 1944 se na území německé říše nacházelo více než osm milionů nuceně nasazených osob, které žily v jednom z oněch více než 20 000 táborů a byly zaměstnávány ve válečném průmyslu. Tento údaj zahrnuje nuceně nasazené i ty válečné zajatce, kteří se rozhodli pro ztrátu svého statutu a získali statut civilního dělníka. Nejvíce těchto osob pocházelo ze SSSR (2,8 milionů), na druhém místě bylo Polsko (1,7 milionů) a na třetím pak Francie s počtem 1,2 milionů osob. Celkově Francie vyslala do říše více než 600 000 osob, z nichž jich zde zemřelo násilnou smrtí asi 35 000.

Na počátku druhé světové války odešlo z Francie do Německa za prací dobrovolně asi 200 000 osob.

K tomuto rozhodnutí je dohnala ekonomická situace, v níž možnost výdělků, jak jej líčila německá propaganda, nabízela slibnější vyhlídky. V červnu 1942 však při jednání francouzských představitelů s německou stranou vznesli Němci požadavek na zvýšení počtu pracovníků na 350 000. Pierre Laval vyhláší tedy akci *La Relève* (Výměna), jejímž cílem je – jak vlastenecky hlásá válečná propaganda – zajistit válečným zajatcům návrat domů. Lavalovi se však až do konce srpna, kdy akce končí neúspěchem (přihlásilo se pouze 17 000 osob), podařilo zatajit, že tato „výměna“ je založena na následujícím kurzu: za jednoho francouzského vojína bez jakéhokoliv vzdělání získávají Němci tři specializované dělníky. Po tomto neúspěchu je maršál Pétain přinucen i přes odpor čtyř svých členů vlády vyhlásit v září 1942 zákony, díky nimž odchází do Německa v následujících šesti měsících čtvrt milionu francouzských dělníků. Požadavky ze strany Německa však rostly. V únoru 1943 zavedl Pierre Laval *povinnou pracovní službu* (le Service du travail obligatoire – le STO), která v době války

Vlevo dobový plakát určený k náboru francouzských pracovních sil pro Říši: *Svou práci v Německu se staneš velvyslancem francouzské kvality*. Vpravo francouzští váleční zajatci při práci na stavbě silnice Děčín – Hřensko, únor 1941.

nahradila povinnou vojenskou službu a týkala se ročníků 1920–1922. Ze slavných ex-STO uvedme namátkou herce známého jako velitele četnické stanice v Saint-Tropez Michela Galabrua, dále spisovatele Alaina Robbe-Grilleta či zpěváka Georgese Brassense. Ne všichni z „povolaných ročníků“ však odešli do Německa. Většina historiků s jistou nadsázkou konstatuje, že aktivní francouzský odboj vděčí fenoménu STO téměř za vše: 200 000 povolaných osob do Německa na práci nikdy nenastoupilo, jedna čtvrtina se přidala k partyzánům, zbytek se po dobu války ukrýval. Někteří uprchlíci se přes Španělsko dostali do severní Afriky, odkud se aktivně účastnili dalších bojů.

V Sudetech se do začátku roku 1941 nacházelo necelých 400 francouzských dělníků. Tento relativně nízký počet odpovídal geografickému přerozdělení Francouzů v Říši: vzhledem k ekonomickým nákladům spjatým s jejich dopravou jejich počet směřoval na východ ubýval. Zatímco v župě Rheinland jich v té době pracovalo více než 2000, v župě Westpreußen byli podle statistik pouze dva. Situace se však změnila po vyhlášení akce *Relève* a po vydání zákonů týkajících se STO. Počty rapidně rostly. Přidávaly se však i další aspekty. Na jednání Pierra Lavala s Fritzem Sauckelem, hlavním pověřencem pro pracovní nasazení v Říši, zdůraznila německá strana nutnost vytvořit jakousi protiváhu východoevropským dělníkům, kterým jsou „evropské“ hodnoty cizí. Napříště jsou tedy do žup s velkým podílem sovětských a polských dělníků posíláni i Francouzi. Při srovnání s východoevropskými dělníky měli Francouzi bezesporu mnohem lepší životní podmínky (ostatně stejně jako váleční zajatci). Jako výše civilizace postavená skupina dostávali vyšší mzdy za odvedenou práci a nebyli podrobováni tak přísným trestům.

Nuceně nasazení Francouzi jsou však dodnes velkým tabu francouzské společnosti. V Evropě byli totiž francouzští nuceně nasazení jako jediní donuceni k práci pro Německo na základě zákonů francouzského státu, nikoli na základě nařízení německé správy, jako v ostatních okupovaných zemích. Jak tedy usmířit paměť francouzského státu, ročníků 1920–1922 a francouzské společnosti?

ALSASANÉ, LOTRINCI

Alsasané a Lotrinčci sehráli v průběhu druhé světové války jednu z nerozporuplnějších rolí. Velmi neblaze prosluli především Alsasané nasazení na východní frontě jako členové Sturmbrigade SS Frankreich či 33. divize SS Karla Velikého. Alsasané byli totiž společně s Lotrinčany a Lucemburčany podle rasových zákonů německé krve. Odtud jejich zvláštní výsady. Na druhou stranu však existovali i takoví Alsasané a Lotrinčci, kteří se odmítli vzdát své francouzské identity, za což byli po roce 1943 internováni ve zvláštních typech táborů.

Alsasko a Lotrinsko byly od Francie odtrženy v červenci 1940, k jejich začlenění do Říše došlo o měsíc později, v srpnu 1940. Obyvatelé těchto zemí se stali *Volksdeutsche*, nikoli *Reichsdeutsche*. V září 1942 byl jejich osud a zařazení stvrzeno: bylo provedeno sčítání obyvatelstva, v němž měl každý uvést svou národnost. Tato národnost musela být stejná pro celou rodinu, v okamžiku, kdy se byl jen jediný její člen přihlásil k jiné národnosti (čti francouzské), se nutnost tzv. „převýchovy“ vztahovala na celou rodinu. Většina z těch, kteří se do úředně stanoveného termínu, tedy do 5. září 1942, nepřihlásili k *Deutsche Volksgemeinschaft*, podávala žádost o vystěhování se do Francie. I přes prvotní příslib kladného vyřízení této žádosti vyšlo najevo, že německá správa s ničím takovým nepočítá, naopak, že většina těchto „nepřizpůsobivých“ rodin, které se provinily soustavným odmítáním svých germánských kořenů, měla být přemístěna do výchovných táborů na východě. V prosinci se situace v Alsasku a Lotrinsku (začleněných do župy Westmark a Oberrhein) ještě dále vyostrila. Nacistická správa přistoupila k tzv. „čistkám“ v řadách *Deutsche Volksgemeinschaft*, z níž měli být vyloučeni všichni ti, kteří svým chováním neodpovídali vysokým nárokům kladeným na členy DVG. V březnu 1943 však definitivně zpečetili svůj osud tím, že odmítli nastoupit vojenskou službu. Argumentace těch, kteří trvali na své francouzské identitě, byla podložena tím, že francouzská armáda po podpisu příměří zanikla, a oni se tudíž nemohou cítit vnitřně zaangażováni na záležitosti, která fakticky neexistuje. Po této argumentaci již nebylo cesty zpět.

Na rozdíl od válečných zajatců a deportovaných nebyli Alsasané a Lotrinčci převáženi na východ v dobytých vozech, ale v běžných vozech druhé třídy, které jim zajišťovaly alespoň minimum komfortu. Jeden z oněch internačních táborů na území sudetské župy se nacházel i v Třebeni, malé vesničce o 300 obyvatelích. *Volksdeutsches Lager der NSDAP, no. 159, in Trebendorf, Kreis Eger* patřil pod správu *Říšského komisaře pro upevňování německví*. Velmi pravděpodobně se jednalo o přestupní tábor, odkud byli internováni Alsasané a Lotrinčci vysíláni dál. Další internační tábory tohoto typu se nacházely v Petroviciích, Zákupcích a v Meziměstí. V posledním zmiňovaném městečku, které se nachází šest kilometrů od Broumova, bylo na konci války internováno 1570 Francouzů.

Tábor byl stejně jako všechny předchozí typy táborů otevřený, internováni Alsasané i Lotrinčci se mohli volně procházet po okolí, mohli vyrazit i do kina do nejbližšího města. Ze vzpomínek André Sidota se nezdá, že by byl na ně vyvíjen přímo jakýkoliv germanizační tlak, spíše se zdá, že jejich internace v Sudetech a relativně volný režim počítal s dlouhodobým horizontem úspěšné integrace i do německé populace. Osazenstvo tábora se však úspěšně dokázalo bránit i těmto tlakům: odmítali posílat své děti do německých škol, ve svém okolí velmi pozorně rozlišovali mezi „obyčejnými“ Němci a tzv. *Kampfddeutsche*, jak jim říkali. Německá správa však neoponechala nic náhodě. V táborech probíhaly tzv. rasové kontroly, které měly blíže určit další osudy internovaných. Podle dochovaných vzpomínek se dá předpokládat, že německá správa počítala s „nasazením“ těchto skupin (zřejmě až po jejich převýchově) na bývalých německých územích především v oblasti východního Polska. Jak však vzpomíná André Sidot, právě Sudetům vděčí on i jeho blízcí za to, že nakonec nebyli odvedeni do wehrmachtu. Ročníky 1918–1923 sice byly postaveny před odvodové komise, ovšem za zpěvu *Marseillaisy*, výkřiků *Vive la France!* a odvolávání se na svou francouzskou národnost nakonec nebyli odvedeni. Nutno dodat, že své protesty proti tomuto zacházení podpořili i oficiální korespondenci s Berlínem, jejímž výsledkem kupodivu bylo zachování je-

Doubravka OLŠÁKOVÁ

(nar. 1977) pracuje v Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR a v Masarykově ústavu AV ČR, dlouhodobě se zabývá dějinami 19. a 20. století se specializací na česko-francouzské vztahy a problémy kolektivní paměti.

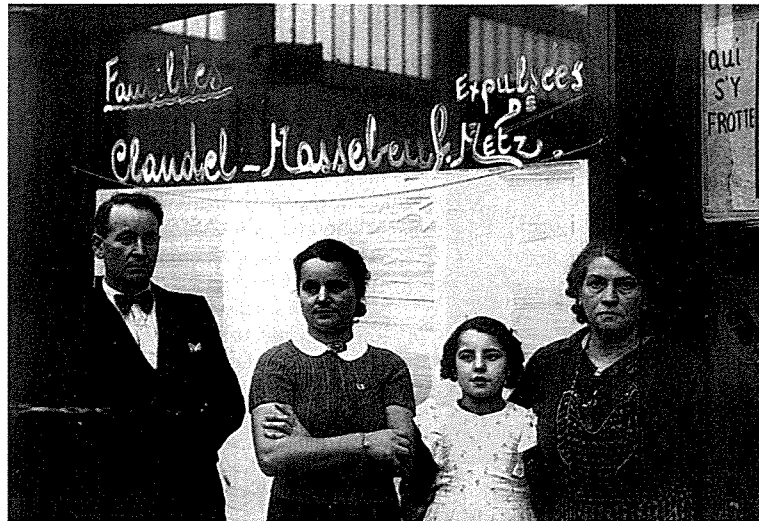
jich francouzské národnosti a zbavení povinnosti nástupu do wehrmachtu. Ani tato kapitola však dosud není podrobněji prozkoumána.

TÁBORY FRANCOUZSKÉ MLÁDEŽE

Na území sudetské župy se nacházely i *Chantiers de jeunesse* (tábory francouzské mládeže, český překlad uvádí často „stavby mládeže“). Po podepsání příměří byla ve Francii zrušena povinná vojenská služba, vznikl však problém, co dělat s ročníky branně zdatných mladých mužů. V rámci Národní revoluce maršála Pétaina bylo rozhodnuto o vytvoření samostatných táborů, v nichž by žili tito mladí muži v přírodě, zdokonalovali se po fyzické stránce veřejně prospěšnými pracemi, ale především žili v duchu hodnot Národní revoluce: práce – rodina – vlast. Většinou se jednalo o mladé muže vychovávané v obdivu, či spíše přímo pod vlivem kultu maršála Pétaina, kterému byli bezvýhradně oddáni.

Jedna z mála zpráv o existenci tohoto tábora na našem území pochází z oblasti dnešních západních Čech. Po překročení francouzské demarkační linie německou armádou v roce 1942 byla většina táborů přemístěna na území třetí říše, asi padesátka mladých mužů skončila v Šindelově, malé vesničce bývalého okresu Sokolov. Tábor mládeže se zde nacházel v blízkosti tábora válečných zajatců a nuceně nasazených, fakticky však žili mladí Francouzi izolovaně, s dalšími internovanými se stýkali pouze v pracovní době, kdy v Rotavě vyráběli munici. Zatímco oficiální historiografie udává v tomto táboře asi 120 osob, podle vzpomínek se zde nacházelo kolem šesti stovek osob nejen francouzské, ale také italské, maďarské a ruské národnosti. Na konci války dorazilo do tábora 1500 Slováků. Občas docházelo mezi francouzskými válečnými zajatci a mladíky z tábora mládeže k hádkám: válečné zajatce iritovalo nadšení mladých Francouzů a obhajoba Pétaina.

O tom, že „tábory mládeže“ si žily svým vlastním životem s relativně velkou tolerancí z německé strany, svědčí například i příprava oslav v únoru 1945, u jejichž příležitosti byl tábor pojmenován po francouzském katolickém intelektuálovi Charlesovi Péguym, část táborových jednotek pak nesla jméno Jany z Arku. O tom, že se na území Sudet nacházelo více těchto

Po připojení Alsaska a Lotrinska k Říši byly francouzské rodiny, které se odmítly zříci své francouzské národnosti, odsunuty do zvláštních táborů. Nahoře snímek odsunuté rodiny z města Metz, dole fotografie z jednoho tábora v Německu.

táborů, svědčí fakt, že oficiální delegát francouzských *Chantiers de jeunesse* Rouvière sídlil v roce 1944 v Liberci a vykonával po území sudetské župy oficiální návštěvy všech táborů. Kolik jich přesně bylo, dosud nevíme.

Stejně jako problém nuceně nasazených i osud a rozpuštění těchto táborů zrcadlí problémy kontinuity a diskontinuity francouzského státu po druhé světové válce. Tábory mládeže byly totiž zrušeny dvěma nařízeními: první vzešlo z legislativy vichistického státu 10. června 1944 zákonem č. 314, druhé nařízení bylo vyhlášeno provizorní vládou francouzské republiky o půl roku později 12. prosince 1944. Pozdější nařízení (z ledna a ze září 1945) uznala dobu strávenou v těchto táborech za rovnou vojenské službě a vedoucím představitelům jednotlivých táborů byly v roce 1945 přiznány hodnosti poddůstojníků či poddůstojníků-aspirantů.

JAK USMÍŘIT PAMĚŤ?

Obrazy vryté do naší paměti jen málokdy odpovídají daným skutečnostem a historickým realitám. To je i případ Sudet. Koho by dnes napadlo hledat v Sudetech Francouze? A přesto... Ostatně ti, kteří by je hledali, by s největší pravděpodobností jejich hroby už ani nenašli: po válce byla většina z nich exhumována a pohřbena ve Francii. Možná je to škoda, naše paměť tím byla ochuzena o významný horizont evropských dějin první poloviny 20. století. Možnost vzdát hold těm, kteří se nesmířili s důsledky mnichovské dohody a bojovali i tam, kde boj nebyl možný, by třeba napomohlo udělat z ne-místa paměti místo paměti a začít psát novou kapitolu česko-francouzských dějin s čistým štítem na obou stranách. Ještě stále potřebujeme symboly víc, než si myslíme. ■